

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 21.10.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 15.11.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153-182.

NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ OLARAK FENOMENOLOJİK YAKLAŞIMIN KAPSAMI VE SÜRECİNE YÖNELİK BİR DERLEME

Melike TEKİNDAL¹

Şerife UĞUZ ARSU²

ÖZET

Nitel araştırmaların temel amacı algı ve deneyimlerin açığa çıkarılmasını sağlamaktır. Farklı yaklaşımların kullanıldığı nitel araştırmalar her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bu yöntemlerden birisi olan fenomenolojinin amacı da yaşanan deneyimin anlamlandırılmasıdır. Ancak fenomenolojik yaklaşım, güçlü felsefi kökenleri olan ve bazen araştırmacılar için zor olabilen bir yöntemdir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı söz konusu yöntemlerin kullanımına ilişkin yöntembilim eksikleri ve uygulama sorunlarına karşı kavramsal bir zemin oluşturmak, genel ve pratik bilgiler sunmak ve fenomenolojik yaklaşıma sahip nitel bir araştırma tasarlayan araştırmacılara rehber niteliğinde genel bir çerçeve sağlamaktır. Bu kapsamda çalışmada nitel araştırma tasarımı ile birlikte fenomenolojik yaklaşımın tanımı, temelleri ve özelliklerine yer

¹ Doçent Doktor Öğretim Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0002-3453-3273

² Araştırma Görevlisi Doktor, Aksaray Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü. E-posta: serifeuguz@gmail.com (İletişim yazarı). ORCID: 0000-0002-7922-4597

verilmiştir. Ayrıca nitel araştırma ile birlikte fenomenolojik bir araştırma yaparken, etik konular ve araştırmacının rolü de dahil olmak üzere izlenilmesi gereken aşamalar detaylı şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nitel araştırma, Nitel Araştırma Süreci, Fenomenoloji, Araştırma Dizaynı

A REVIEW ON THE SCOPE AND PROCESS OF PHENOMENOLOGICAL APPROACH AS A QUALITATIVE RESEARCH METHOD

ABSTRACT

The main purpose of qualitative research is to reveal perceptions and experiences. Qualitative studies using different approaches are becoming widespread every day. The purpose of phenomenology, which is one of these methods, is to make sense of the experience. However, phenomenological research is a method that has strong philosophical roots and can sometimes be difficult for researchers. Therefore, the purpose of this study is to create a conceptual basis against methodological deficiencies and application problems regarding the use of these methods, to provide general and practical information, and to provide a general framework as a guide for researchers designing a qualitative research with phenomenological approach. In this context, the definition, foundations and features of the phenomenological approach are included in the study together with qualitative research design. In addition, while conducting a phenomenological research with qualitative research, the stages to be followed, including ethical issues and the role of the researcher, are discussed in detail.

Keywords: Qualitative research, Qualitative Research Process, Phenomenology, Research Design

GİRİŞ

Nitel araştırma birçok bilim dalı tarafından kullanılmaktadır. Günümüzde özellikle sosyal bilimlerde kullanılan nitel araştırma yöntemleri artık sağlık bilimleri de başta olmak üzere birçok bilim dalı tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Nitel araştırmada, araştırma sürecinde, çalışmanın amacı, araştırma soruları, veri oluşturma, veri analizi, rapor yazma, geçerlik ve değerlendirme standartlarını içeren aşamalar bulunmaktadır.

Ayrıca söz konusu aşamalardan oluşan nitel araştırma birçok yaklaşımı da içermektedir. Anlatı araştırması, kuram oluşturma, etnografi, durum çalışması ve fenomenoloji gibi farklı araştırma yaklaşımları nitel araştırma kapsamında yaklaşım olarak kullanılmaktadır. Anlatı araştırması, bir olay veya birbiri ile ilişkili kronolojik ilişkisi bulunan olaylar ve katılımcılar tarafından anlatılan bireysel öykülere odaklanırken, fenomenoloji bir grup bireyin ortak deneyimlerini vurgulamakta ve kuram oluşturma çalışması ise betimlemenin ötesine geçerek bir süreç veya eyleme ilişkin kuramsal açıklama ortaya koymaktadır. Etnografik araştırma ise ortak kültüre sahip bir grubun değer, davranış, inanç ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen modellerini tanımlayan ve yorumlayan bir yaklaşımdır, durum araştırması gerçek yaşam, güncel sınırlı bir durum veya çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkındaki çoklu bilgi kaynakları (gözlem, mülakat, doküman vs) aracılığıyla derinlemesine bilgi toplayarak bir durum betimlemesi ortaya koyan bir yaklaşımdır (Creswell, 2020, s. 72-98).

Özellikle nitel araştırma yöntemleri içinde etnografi, kuram oluşturma gibi daha çok zaman, deneyim isteyen nitel araştırma yaklaşımlarına göre fenomenolojik yaklaşım araştırmacılar tarafından daha uygulanabilir olarak nitelendirilmektedir (Cresswell, 2013). Dolayısıyla fenomenolojik yaklaşım uygulanabilirliği nedeni ile araştırmacılar tarafından daha çok tercih edilir niteliktedir. Bu kapsamda literatürde nitel araştırmayı ve yöntemlerini açıklayan birçok yazım (Miller, 2003; Öktem, 2005; Starks & Trinidad, 2007; Wilson, 2015, Kocabıyık, 2016) olmasına karşın, araştırma sürecinin başından sonuna kadar kapsayacak şekilde fenomenolojik yaklaşımın içeriğinin ve sürecinin ele alındığı Türkçe literatür kısıtlıdır. Ayrıca araştırmacıların bir fenomenolojik araştırma yapmak istediklerinde yararlanabilecekleri genel bilgilerin bir arada alındığı, pratik bilgilere yer veren bir kaynağın, araştırmacılara yararlı olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenlerle bu makalenin motivasyonu fenomenolojik araştırma yapmak isteyen her alandan araştırmacıya rehber niteliğinde bir kaynak sunabilmektir. Bu doğrultuda derleme niteliği taşıyan bu makalenin amacı; fenomenolojik yaklaşıma sahip nitel araştırma yapan araştırmacılara yönelik nitel araştırma ve fenomenolojinin temelleri, özellikleri ve genel aşamaları ile birlikte; fenomenolojik araştırma metodolojisine ilişkin aşamaların detaylı şekilde açıklanmasıdır. Bu nedenlerle makale içeriğinde öncelikle nitel araştırma tasarımı ile birlikte fenomenolojik yaklaşımın tanımı, temelleri, özelliklerine yer verilmiştir. Sonrasında da nitel araştırma ile birlikte fenomenolojik yaklaşıma sahip araştırma yaparken izlenilmesi gereken aşamalar detaylı şekilde ele

alınmıştır. Bunlarla birlikte etik konular ve araştırmacının rolüne de yer verilmiştir. Ayrıca belirsiz kavramları ve metodolojik teknikleri göstermenin en iyi olduğu düşüncesinden hareketle ve açıklamaları kolaylaştırmak adına fenomenolojik araştırma yönteminin nasıl uygulanacağına ilişkin örnekler sunulmuştur.

Nitel Araştırma ve Fenomenolojik Yaklaşımın Tanımı ve Temelleri

Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi farklı nitel veri oluşturma yöntemlerinin kullanıldığı, bakış açılarının, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 41). Nitel araştırma, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Dilbilim gibi insan davranışının incelenmesine ilişkin bazı ortak noktaları içeren çeşitli disiplinlere dayanmaktadır. Bu disiplinlerin tamamı insan davranışının karmaşık ve çok boyutlu yapısı olduğu varsayımından hareketle insan davranışının ancak bulunduğu ortam içerisinde en iyi şekilde anlaşılabilceğini; fen bilimlerinde yaygın olarak kullanılan mekanik anlayışın aksine insan davranışının doğasına uygun farklı bir anlayış benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle söz konusu disiplinler nitel araştırma yöntemlerini kullanma biçimleri açısından farklılıklar olduğunu ve insan davranışının doğasına uygun nitel yöntemlerin kullanılmasının daha uygun olacağını işaret etmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s.42-48). Bu anlamda nitel yöntemler çatısı altına giren anlatı araştırması, kuram oluşturma, etnografi, durum çalışması ve fenomenoloji gibi birden çok araştırma yaklaşımı bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımlardan biri olan fenomenolojinin temeli ise filozof Edmund Husserl'in yirminci yüzyıldaki çalışmalarına dayanmaktadır (Öktem, 2005, s. 28). Fenomenolojinin amacı insan deneyimini anlamaktır (van Manen, 2007, s.12). Bu amaçtan hareketle fenomenoloji, yirminci yüzyılın başından beri yaşanan deneyimi anlamlandırmaya çalışan felsefi bir hareketten doğmuştur (Wilson, 2015, s.38). Fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995, s. 1124). En kapsamlı anlamıyla fenomenoloji, tek bir kişiye ait olan yaşanmış deneyimlerin toplamına atıfta bulunur (Giorgi, 1997, s.236). Fenomenoloji özellikle sosyal ve sağlık bilimlerinde, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Fenomenolojik Yaklaşım Ne Zaman ve Neden Kullanılır?

Fenomenoloji farkında olduğumuz ancak ayrıntılı ve derin bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Olaylar, deneyimler, algılar ve ya da durumlar gibi farklı şekillerde karşımıza çıkan bu olgularla günlük yaşantımızda farklı şekillerde karşılaşabiliriz. Ancak bu durum söz konusu olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla fenomenoloji günlük olarak sıklıkla karşılaştığımız, bize yabancı olmayan ancak tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için kullanılmakta ve uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 69). Örneğin; “çalışma yaşamında mobbing” kavramı günlük yaşamda sıklıkla karşılaştığımız ve çevremizde birçok kadından duyduğumuz bir olgu olabilir. Mobbing konusunda yapılan çalışmalar da mobbing ile diğer değişkenlerle ilişkileri (kadın olmak, ataerki, rekabet gibi) hakkında bilgi verebilir. Ancak mobbing iş yaşamında kadınlar için ne anlama gelmektedir? Mobbing kadınları hem iş hem de özel yaşamlarında nasıl etkilemektedir? Mobbinge uğrayan kadınlar, mobbing sonucunda neler yaşamaktadır? Fenomenolojik çalışmalar bu tür konulara odaklanarak mobbingin farklı açılardan ne anlama geldiğini ve kadınların mobbing deneyimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayabilir.

Örneğin; Brown, Sorrell, McClaren & Creswell (2006) tarafından yapılan çalışmada yazarlar, karaciğer nakli için bekleme süresinin, hastalık ve ölümle ilişkili olarak belirsizlikle dolu ve zor bir zaman dilimi olduğu düşüncesinden hareketle, bir nakil hastası için beklemenin ne anlama geldiğini daha iyi anlamak için bu fenomenolojik çalışma tasarlamışlardır. Çalışmada karaciğer yetmezliği olan kişilerin bir nakil için bekleme deneyiminin anlamını keşfetmeyi amaçlamışlardır.

Yukarıda bahsedildiği gibi fenomenoloji birçok alanda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada araştırmacıların fenomenolojiyi neden bu kadar çok tercih ettikleri ya da fenomenolojinin bu kadar yaygın olarak kullanılmasına imkan sağlayan özelliklerinin neler olduğu önem arz etmektedir. Dolayısıyla nitel bir araştırma tasarlayacak olan ve bu çalışmada fenomenolojik bir yaklaşımı benimseyecek olan araştırmacıların öncelikle fenomenolojinin temelini, özelliklerini ve mantığını kavramaları ardından da nitel araştırma ile birlikte fenomenolojik araştırma sürecine hakim olmaları gerekmektedir.

Nitel Araştırma ve Fenomenolojik Yaklaşımın Temel Özellikleri

Nitel araştırma alan yazınında nitel araştırmanın özellikleri farklı başlıklar altında ele alınmakla birlikte en çok karşılaşılan birtakım ortak özellikleri vardır. Nitel araştırmanın en temel özelliği “doğal ortama duyarlık” ile araştırmanın konusunu oluşturan olgu ya da olayların doğal ortamda gerçekleştirilmesidir. Nitel araştırma, “araştırmacının rolü” ile araştırmanın doğal bir parçası olan araştırmacının kendisinin veri oluşturma aracı olmasına, araştırma kapsamında katılımcılarla birebir ilişki kurmasına, alanda farklı bakış açıları ve deneyim kazanmasına imkan tanımaktadır. Ayrıca nitel araştırma “bütüncül yaklaşım” özelliği ile değişkenlerin tek başına anlamlı olmadığı düşüncesiyle araştırma değişkenlerini ilgili diğer değişkenlerle olan etkisini de dikkate alarak bütüncül bir resim sunmaktadır. Nitel araştırmada temel amaç, katılımcıların deneyim ve bakış açılarına odaklanarak onların “algı ve deneyimlerinin ortaya konmasını” sağlamaktır. Nitel araştırmanın bir diğer özelliği nicel araştırmalardan farklı olarak neden- sonuç ya da test edilmek istenen bir kuram ve hipotezden ziyade “tümevarımcı analiz” ile araştırmacının topladığı verileri anlamlandırma ve bu verilerden yola çıkarak kuram oluşturmaya imkan sağlamasıdır. Bunların yanı sıra nitel araştırma “araştırma deseninde esneklik” özelliği ile araştırmanın amacına uygun yöntem veya yöntemlerin seçilmesi yani çoklu yöntem kullanımını içermektedir (Creswell, 2020; Yıldırım ve Şimşek, 2016; Patton, 2018).

Nitel bir araştırma yürütecek olan araştırmacı araştırmasını nitel yaklaşımın temel özellikleri çerçevesinde sürdürebilmesi, araştırmasında kullanacağı yaklaşıma karar verebilmesi ve bu yaklaşımı rahat bir şekilde kullanabilmesi için hem nitel araştırma hem de nitel araştırma yaklaşımlarına ilişkin bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu bakımdan nitel araştırmanın sahip olduğu özellikleri de göz önünde bulundurarak nitel bir araştırma tasarlayan ve bu araştırmada fenomenolojik bir yaklaşım benimseyen araştırmacının fenomenolojinin karakteristik özelliklerine hakim olması araştırmanın özlü ve net bir şekilde sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Giorgi (1997, s. 236) nin de belirttiği gibi fenomenolojinin iyi bir değerlendirmesini yapabilmek için onun ayırt edici özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. “İnsan deneyimini anlama” amacı ile felsefi bir hareketten doğan fenomenolojinin temel karakteristik özelliği ise “yaşanmış deneyimi anlamlandırmaya çalışmasıdır”. Dolayısıyla fenomenolojik araştırmalarda araştırılacak “fenomene” vurgu yapılarak katılımcıların bu fenomene ilişkin algıları ve bakış açıları, bu fenomeni nasıl anlamlandırdıkları, fenomeni nasıl deneyimledikleri ve

bu deneyimlerini nasıl betimledikleri üzerine odaklanılmaktadır. Odaklanılan bu fenomen bir kavram, bir düşünce ya da bir duygu olabilmektedir. *Örneğin*; Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada, sağlıklı ilgili bir düşünce olarak karaciğer nakli için bekleyen hastaların deneyimlerinin incelenmesi gibi ele alınabilir.

Fenomenolojinin bir diğer özelliği ise “felsefi tartışmalara” yer vermesidir. Nitel araştırmanın kuramsal temellerini oluşturan disiplinlerden biri olan felsefe, anlamlar, mantık, gerçek, gerçekle ilgili değerler, algılar ve insanların bu algılara ilişkin deneyimleri üzerinde durmaktadır. Nitel araştırmanın temellerini oluşturan bakış açılarından biri olan fenomenoloji de olguların açıklanması ve betimlenmesine odaklanmaktadır. Bu noktada kesişen fenomenoloji ve felsefe nitel araştırmanın odaklandığı alanlarla uyumaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 71). Son olarak fenomenolojiyi diğer yaklaşımlardan farklılaştıran en önemli özelliği ise “ortak deneyimlerin özünün olduğu” varsayımına dayanmasıdır. Bu varsayım fenomenolojik araştırmaların tanımlayıcı özelliği haline gelmiştir. Bu varsayımdan hareketle fenomenoloji, ortak deneyimlenmiş bir fenomen aracılığıyla oluşturulmuş anlayışların temel anlamlarını, deneyimlerini (özünü) betimlemektedir. Fenomenoloji içinde "deneyim" kelimesine daha kesin bir anlam verilmektedir. *Örneğin*; bir anne olmanın özü, bir kadın olmanın özü ya da karaciğer nakli için bekleyen hasta olma deneyiminin anlamı gibi. Ayrıca fenomenolojik araştırmalarda yer alan ve bireylerin deneyimlerinin yani özünün tartışıldığı betimleyici bölüm fenomenolojik araştırmanın son noktasıdır (Patton, 2018, s. 106; Creswell, 2020, s. 81; Giorgi, 1997, s.236).

Fenomenolojinin belirleyici özelliklerinin yanı sıra nitel araştırma sürecine ilişkin de birtakım özellikleri (veri kaynakları, veri oluşturma süreci, veri analizi vs) bulunmaktadır. Bu özellikler aynı zamanda nitel araştırmanın özellikleri ve süreçleri ile de birbirine benzemektedir. Bununla birlikte Norlyk & Harder (2010, s. 420)'a göre bilimsel bir araştırma yönteminden ziyade bir felsefe olan fenomenolojide önemli bir çeşitlilik vardır ve böylece fenomenolojiye ilişkin farklı amaçlar, farklı veri analizi yaklaşımları ve farklı özellikleri de vardır. Dolayısıyla bu karmaşıklık, araştırmacıları fenomenolojik araştırmanın amaçlarını ve bu hedeflere ulaşmak için seçtikleri yöntemleri yeniden gözden geçirmeye zorlamaktadır. Buradan hareketle fenomenolojik bir araştırma tasarlayan araştırmacılara rehber olması açısından, söz konusu özelliklerin, bu araştırmalar yürütülürken takip edilecek olan aşamalar içerisinde anlatılmasının daha açıklayıcı olacağı düşünülmektedir.

Fenomenolojik Yaklaşımın Temel Aşamaları

Nitel araştırma döngüsel bir süreç olmakla birlikte Creswell (2020, s. 51)'in de belirttiği gibi her araştırmanın gerektirdiği ortak aşamalarla nitel araştırmanın bilimsel yöntem süreci içinde yer aldığı düşünülmektedir. Bu bakımdan nitel bir araştırma sürecinde genel olarak *ilk aşama* bir konu ve temel bir araştırma alanı oluşturulduktan sonra literatürdeki boşluk ya da eksikliğe ilişkin problemin belirlenmesidir. *Sonraki aşamalarda* araştırmacı probleme ilişkin literatürü incelemekte, sorular sormakta, veri oluşturmakta ve daha sonra bunları analiz ederek raporunu yazmaktadır. Ancak bu genel sürecin yanı sıra nitel araştırmada esnek bir yaklaşım söz konusu olduğu için araştırma süreci içinde karşılaşılan yeni durumlar ve analizlere göre tekrar ve tekrar biçimlendirilebilmektedir. Ancak genel anlamda tüm nitel yöntemler temelde bu aşamalardan geçmektedir.

Özellikle fenomenolojide araştırma metodolojisi açık uçludur ve iki nedenden ötürü kesin olmaktan ziyade düşündürücüdür. Birincisi fenomenoloji oldukça yeni bir alandır. İkinci ve en önemlisi, bir yöntemin tüm araştırma problemleri için uygun olmayabileceğidir (Knaack, 1984, s. 111). Bu açıdan araştırmanın tasarlanması ve metodolojisi çalışmanın niteliği açısından son derece önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmada söz konusu aşamaların her birini fenomenolojik yaklaşımla tutarlı hale getirmek ve süreci doğru sürdürebilmek adına fenomenolojik bir yaklaşım benimsenen araştırmalarda takip edilmesi gereken aşamalar ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Alanyazında fenomenolojik araştırmaların yürütülmesi ve sürecine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır (Giorgi, 1997; Wilson 2015; Van Manen 2007; Miller 2003). Norlyk & Harder (2010, s. 422-423) çalışmalarında fenomenolojik çalışmalarını sunan makaleleri analiz etmek ve bulgular ışığında bilimsel kriterleri ele almak amacıyla 88 makaleyi incelemişlerdir. Buna göre yazarlar fenomenolojik çalışmalarda başvurulan birincil kaynakların Giorgi; Colaizzi; Van Manen; Pollio; Polkinghorne; Ricoeur; Benner; Dahlberg, Patton gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla söz konusu çalışmalar özellikle yeni başlayanlar için rehber niteliği taşımaktadır.

Miller (2003, s. 72), çalışmasında Van Manen (1990)'in yaklaşımının fenomenolojide yeni başlayan araştırmacılar için kılavuz olduğunu ve yazarın yaklaşımındaki altı faaliyetin araştırmanın metodolojik yapısını sağladığını belirtmiştir. Buna göre araştırmacıların gerçekleştireceği faaliyetler sırasıyla Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Fenomenolojik araştırmanın aşamaları ve metodolojik yapısı

(1) Ciddi olarak dikkatini çeken ve ilgilendiği bir fenomene yönelme
(2) Deneyimi kavramsallaştırmak yerine yaşanılan deneyimi araştırma
(3) Fenomeni karakterize eden temalar üzerinde derinlemesine düşünme
(4) Yazma ve yeniden yazma sanatıyla fenomeni tanımlama
(5) Fenomenle güçlü ve odaklı pedagojik bir ilişki sürdürme
(6) Araştırma bağlamını parçaları ve bütünü dikkate alarak dengeleme

Kaynak: Miller, S. (2003)

Tablo 1’de görüldüğü gibi aslında fenomenolojik yaklaşımda ele alınan fenomenin deneyimler ile birlikte ele alınarak bütüncül şekilde incelenmesi gerekmektedir. Her bir aşama fenomen ile ilgili olmalı ve ele alınan fenomenin odağından şaşmamalıdır.

Wilson (2015) ise “fenomeneolojik araştırma rehberi” başlıklı çalışmasında yedi fenomenoloji adımından bahsetmiştir. Bu adımlar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Fenomenolojik araştırma adımları

Kapsamlı Anlam Fikri	İnsanlar doğal olarak dünyalarını anlamlı olarak deneyimlemeye eğilimlidirler. Anlam, duygulara, uygulamalara ve bilişlere gömülüdür.
Kişi ve Dünya	Bir kişinin yaşadığı deneyimi objektif olarak ne kadar araştırabilirsiniz? Kendi varsayımlarınızın ve önyargılarınızın bile farkında mısınız?
Yaşanan deneyimin sürekliliğine ilişkin noktalar	Bazı gizli bilgiler asla açığa çıkarılmayabilir, ancak düşünceler, duygular ve uygulamalara odaklanarak erişebileceğimiz bilgiler hem tanımlanabilir hem de yorumlanabilir.
Fenomenolojinin faydaları	Fenomenoloji, bir durumun daha derin insani yönlerini ortaya çıkarır ve açıklar, ruh hali, hisler ve duygularla ilgilenir. Bu gelişmiş anlayış, uygulayıcıları ve hizmet kullanıcılarını güçlendirebilir.
Fenomenolojik araştırmanın temel bileşenleri	Merakla yönlendirilen bir araştırma sorusu, bir çalışmanın tasarımını bilgilendirir. Katılımcıların, yaşadıkları deneyimleri keşfetmeye ilgi duymaları ve kendilerini adanmaları gerekir ve bu, kaliteli verilerin oluşturulmasına yardımcı olur. Etkili bir analitik çerçeve, analizin kalitesini artırabilir.
Literatürdeki İpuçları	Fenomenoloji, bireysel biyografiler, sosyal normlar veya tutumlardan ziyade, belirli bir deneyime veya bir kişinin algısının nesnesine odaklanır. Moda olan temel sözcükleri, "parantez", "öz" ve "yaşanmış deneyim" i içerir.
Sınırlamalar	Fenomenolojik araştırma teori üretmez. Herkesten yüksek düzeyde kişisel katılım gerektirir ve güven sınırlayıcı bir faktör olabilir.

Kaynak: Wilson, A. (2015)

Tablo 2’de görüldüğü gibi, fenomenolojik yaklaşım aslında çok boyutlu düşünmeyi, anlamlandırmayı gerektirmektedir. Duygu, düşünce, deneyim odağında şekillenen fenomenolojik yaklaşım araştırmacıların bulunduğu yer, önyargıları ve varsayımları ile de yakından ilgilidir.

Yukarıda bahsedilen genel aşamaların yanı sıra temelde nitel araştırma süreci ile birlikte ele alınan aşamalar fenomenolojik bir çalışma için karar vermede önemli olan etkenler, izlenen adımlar ve fenomenolojik bir araştırma tasarımı ile ilgili bilgilere yer verilmesi sürecin daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Fenomenolojik Bir Araştırma Sürecinin Basamakları

Bu bölümde araştırma probleminin belirlenmesi, problemin ve amaç cümlesinin yazılması, araştırmanın tasarımı, kavramsal çerçevenin oluşturulması, katılımcıların belirlenmesi, veri oluşturma süreci, verilerin analizi ve sunumu bölümleri yer almaktadır. Ayrıca, geçerlik, güvenilirlik etik ve araştırmacının katılımcı rolü detaylandırılmıştır.

Araştırma Probleminin Belirlenmesi

Her çalışma bir amaç üzerine tasarlanmaktadır ve bütün araştırmaların ilk aşamasını araştırma probleminin belirlenmesi oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda, araştırmacının tüm aşamaları karşılıklı etkileşim içerisinde olduklarından, nicel araştırmalarda olduğu gibi araştırmacının bütün aşamalarından etkilenmeyen bir aşama değildir. Nitel araştırmalarda araştırma problemi araştırmacının tüm aşamalarını etkilemekte ve araştırmacının diğer aşamalarında ortaya çıkan analizle kapsamı ve derinliği değiştirilebilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 83). Araştırma problemi belirlenirken ilk olarak alan yazındaki bir boşluğa ya da çözülmesi gereken bir soruna odaklanılmaktadır. Fenomenolojik bir çalışmada araştırmacı ilk olarak probleminin fenomenolojik yaklaşıma uygun olup olmadığını belirlemelidir.

En uygun problem türü temelde yaşanmış deneyimleri anlama ve betimlemenin önem arz ettiği bir problem olmasıdır. Fenomenolojik araştırma, bir kişinin belirli bir deneyime sahip olmasının nasıl bir şey olduğu konusunda merakla başlamalıdır. Bu merak araştırmayı yönlendirecek ve araştırmacının odaklanmasına yardımcı olacaktır. Daha sonra çalışmanın ilgili olduğu bir fenomen belirlenmektedir (Creswell, 2020, s. 83; Wilson, 2015, s. 41). Ancak öncesinde her zaman ilgilenilen konu veya olgunun bir tanımı gelir. Yaşanmış deneyimlerin anlamlarının keşfedilmesi ve ifade edilmesi için

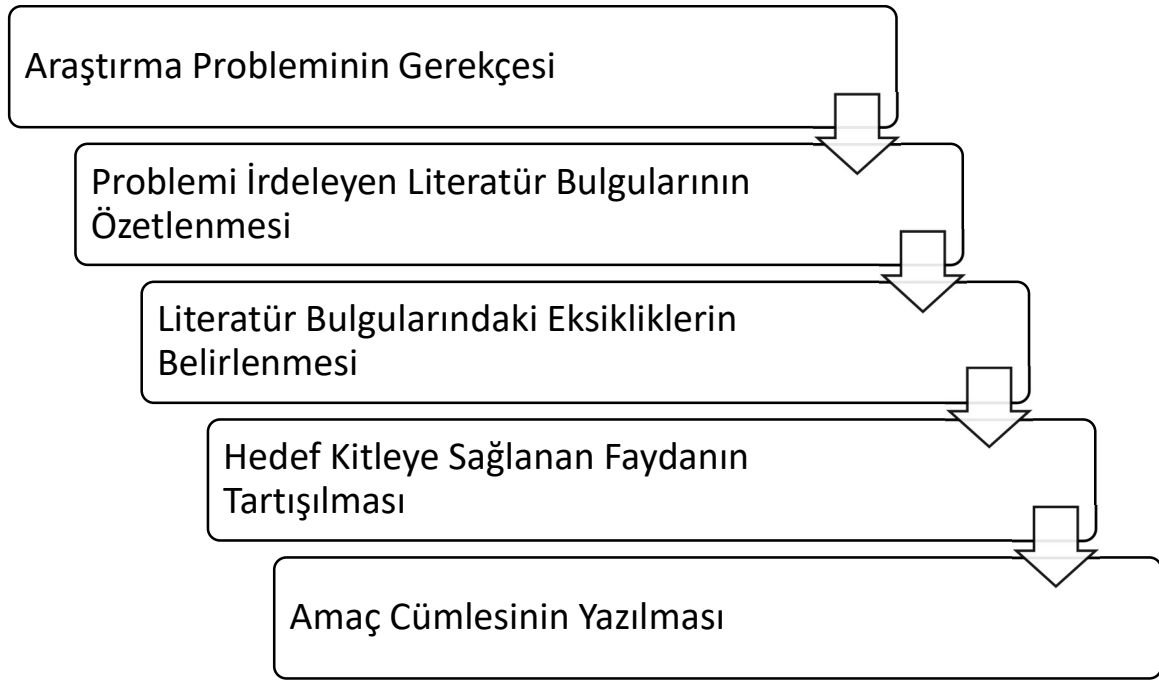
bir başlangıç noktası olarak şeyin kendisine gitmek, bir araştırma sorusunun formüle edilmesine yardımcı olur. Araştırma sorusu, herhangi bir projenin hem deneysel hem de teorik bir bileşenini gerektirir (Kleiman, 2004, s. 10). Kısaca fenomenolojide genel olarak temel soru; bir kişi veya gruptaki bireylerin bu fenomene ilişkin deneyimlerinin anlamı, yapısı ve özü nedir? şeklindedir (Patton, 2018, s.133).

Örneğin; araştırma probleminin belirlenmesine ilişkin olarak Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada yazarların araştırma problemini belirleme süreçleri şu şekildedir:

Bu çalışmada yazarlardan biri (J.S.), büyük bir nakil merkezinde karaciğer nakli için aday olarak başvuran ve hastalığı son aşamada olan tüm hastaların değerlendirilmesi ve seçiminden sorumlu bir psikiyatristtir. Yazar, bu çalışmanın, bekleme listesindeki birçok hastanın, beklemenin belirsizlikleriyle mücadele etmeleri ve acı çekmelerinde kendisi ve nakil ekibinin de sorumlu olmasına ilişkin hissettiği suç ortaklığı duygusuyla başlatıldığını belirtmiştir. Ayrıca yazarlar, bekleme sürecinde olanlar için karaciğer nakli sürecinin karmaşık ve riskli olması, bu hastaların acı çekme ya da organ işlevinin eski haline getirilmesi ile ilgili endişelerinin daha düşük yaşam kalitesine sebep olması gibi nedenlerle de bu deneyimin karmaşıklıklarının daha yakından incelemeyi gerektirdiğini ve bu incelemenin çalışmalarının nihai amacı olduğunu dile getirerek araştırma probleminin belirlenmesi sürecini anlatmışlardır.

Araştırma Problemi ve Amaç Cümlesinin Yazılması

Problem cümlesinin yazılmasına ilişkin Creswell (2020) hem nitel araştırmada hem de fenomenolojik araştırmalarda bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Creswell (2020, s. 133-136)'e göre iyi bir nitel araştırma çözümlenmesi gereken bir problemle başlamaktadır. Bu problem çalışılacak konunun gerekçesini ortaya koymaktadır. İyi bir giriş ve araştırma problemi cümlesi yazabilmek için önemli olan unsurlar; okuyucunun ilgisini çeken ve devamında araştırmanın konusunu açıklayan bir cümle ile başlanması, ardından çalışma yapma ihtiyacına neden olan araştırma probleminin tartışılması, bu problemi irdeleyen bilimsel literatürdeki en son çalışmaların özetlenmesi, mevcut literatürün problemi anlamadaki eksikliklerinin olduğunun gösterilmesi ve sonrasında hedef kitlenin bu çalışmadan nasıl faydalanacağına tartışılmasıdır. Son olarak ise buradan hareketle çalışmanın amacının ne olduğuna ilişkin amaç cümlesinin yazılmasıdır. Söz konusu süreç Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Problemi Oluşturma ve Amaç Cümlesi Yazma Süreci

Amaç cümlesi araştırmamanın başlıca gagesini ve yol haritasını sunmaktadır. Dolayısıyla amaç cümlesinin dikkatli bir şekilde yapılandırılması, açık ve öz bir dille yazılması gerekmektedir. Creswell (2020, s. 136-139)'e göre; fenomenoloji gibi özel bir yaklaşıma sahip nitel bir araştırmada iyi bir giriş ve amaç cümlesi yazabilmek için kullanılan temel terimler ve dikkat edilmesi gereken unsurlar vardır. Bunlar; ilk olarak çalışmada, veri oluşturma, analiz ve raporun yazılması aşamalarında kullanılacak olan özel nitel yaklaşım tanımlanır. Bu açıklamalar yapılırken, özellikle fenomenolojik araştırmalar için “betimlemek”, “yüklenmiş anlam”, “deneyimler” ve “öz” gibi dikkat çeken ve en çok kullanılan terimler amaç cümlesinde yer verilmektedir. İkinci olarak araştırmada ortaya çıkarılan ve incelenen “merkezi fenomen” tanımlanır. Söz konusu tanımlamayı araştırmamanın başında belirgin bir şekilde yapmak zor olsa da genel bir tanımlamaya yer verilmelidir.

Örneğin; fenomenolojik bir çalışmada amaç cümlesi yazılmasına ilişkin bir örnek teşkil etmesi bakımından Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada, giriş bölümünde, ilk olarak bir hastalık nedeniyle ortaya çıktığından ve hastalığın sürecinden bahsedilmiş, ardından ne kadar kişinin bu hastalıktan mustarip olduğundan ve hastalık sürecinin zorluklarından bahsedilmiş. Son olarak bu hastalığın neden incelenmesi gerektiğinden bahsedilerek araştırmamanın amacı yazılmış ve giriş bölümü

tamamlanmıştır. Aynı şekilde özet bölümünde de tüm bu aşamalar kısaca özetlenmiştir. Buradan hareketle çalışmanın amaç cümlesi şu şekildedir:

“Nakil yolculuğu, aşağıdaki kilometre taşlarını içeren karmaşık bir süreçtir. Cerrahlar, hepatologlar, psikiyatristler, sosyal hizmet uzmanları, beslenme uzmanları vb. tarafından yapılan kapsamlı bir değerlendirmeden sonra, hastalar bekleme listesine alınmak üzere seçilir (yaklaşık üçte biri değerlendirilir), bir çağrı cihazı verilir ve tıbbi hastanede olmaları söylenir. Merkez, çağrıldıkları andan itibaren 4 saatten fazla nakil için hazırdır. Daha sonra hastalığın şiddetine göre önceliklendirilirler (MELD tarafından ölçüldüğü üzere). Bekleme süresi daha sonra kişinin MELD'si, organ mevcudiyeti ve kan grubu arasındaki eşleşmeye göre belirlenir. Bu deneyimin karmaşıklıkları ve nüansları daha yakından incelemeyi gerektirir ve bu inceleme yazarların nihai amacıdır. Bu nedenle, fenomenolojik çalışmamızın amacı, karaciğer yetmezliği olan kişilerin, orta batıdaki büyük bir nakil merkezinde bir nakil bekleme deneyiminin ne anlama geldiğini keşfetmektir”.

Araştırma Tasarımı

Araştırma tasarımı, yaratıcılık için bir fırsattır. Araştırma sorusu aracılığıyla bir merak durumundan araştırma amaçlarını tatmin edecek bir stratejiye nasıl ilerleyeceğinizi bulmayı gerektirir. Araştırma bağlamı çok önemlidir. Belirli bir hastalığa sahip olmanın yaşanmış deneyimini keşfetmek istiyorsanız, hastaları gözlemlemek için zaman geçirmeli misiniz ve öyleyse, bunu nasıl yönetirsiniz? Hastalarla görüşürken iletişim problemleri yaşayabilir misiniz? Bu sorulara karşılık deneyim hakkında veri oluşturmanın birden fazla yolunu bulmak faydalı olacaktır. Ayrıca, verileri oluşturmak ve analiz etmek için gereken becerilerin çeşitliliğini ve bu becerileri geliştirmek için mevcut olan her türlü desteği dikkate almak da yararlıdır. Araştırma tasarımının altında yatan temel düşüncelerden biri, yaşanmış deneyimin doğasına ve onu tanımanın yollarına ilişkin bakış açısını belirleme ihtiyacıdır. Hangi pozisyonda alınırsa alınsın, araştırmacı ve katılımcının sadece farkında oldukları önyargılarla yüzleşebileceklerinin farkına varmak önemlidir (Wilson, 2015, s. 41).

Bu kapsamda araştırma tasarımı araştırmacının merak ettiği, cevabını bulmak istediği soruyu en iyi şekilde nasıl elde edebileceğine yönelik stratejisini belirlemesini, süreçte yaşayacağı güçsüzlükleri, sahip olduğu güçleri öngörmesini ve bir plan yapmasını içerir. Bu bağlamda araştırmaya başlamadan önce sürece ilişkin kararlar alması gerekmektedir. Bu kararlar doğrultusunda araştırma tasarımı belirlenmiş olur.

Örneğin; Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada yazarlar, araştırma tasarımı ve yaklaşım seçimine ilişkin aldıkları kararları şu şekilde açıklamışlardır:

“Fenomenolojik araştırmada, yaşanmış deneyimlerin bilincinin yapısı, okuyucuya bir deneyimin temel, değişmez yapısının anlayışını doğru bir şekilde vermek amacıyla araştırılır. Fenomenolojik yaklaşımın kullanımını içeren kronik hastalık üzerine yapılan önceki araştırmalar, hastalar için bir hastalığın, bir değişkenler listesine veya bir teoriye kolayca indirgenmeyen, yaşanmış bir deneyim olduğu fikrini desteklemektedir. ESLD ile yaşamak ve bir nakil beklemek, hastalık ilerledikçe ve sonuçları bilinmediğinde kendi başına deneyimler haline gelir. Bu anlayışla, sorgulama geleneği olarak fenomenolojiyi seçtik.”

Kavramsal Çerçevenin Oluşturulması

Araştırma probleminin kavramsal ve kuramsal çerçevesinin oluşturulması, araştırma deseninin amaca dönük ve kendi içinde tutarlı olması açısından büyük önem taşımaktadır. Kuramsal çerçeve araştırmacıya, açıklamalar ve analizlerin ayrıntılandırılması, kullanılan terimlerin ne anlama geldiğinin açıklığa kavuşturulması, problemle ilgili boyutların tanımlanması ve bu boyutlar arasındaki ilişkilerin saptanmasının yanı sıra analiz aşamasında kullanılacak temaların seçilmesinde yardımcı olur. Ancak her nitel araştırma problemi için özellikle de ilk defa araştırılan problemler için kuramsal altyapı oluşturmak mümkün olmayabilir. Böyle durumlarda ise daha esnek bir araştırma deseni benimsenmesi ya da araştırma sürecinde elde edilen bulgulara göre çerçevenin oluşturulması ihtiyacı doğabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 83-84; Kleiman, 2004, s. 11). Görüldüğü gibi kavramsal çerçeve araştırılmak istenen konuya ait olan kavramlar ve terimleri açıklamaya yardımcı olmak, analiz sonuçlarını desteklemek ve bu sonuçlar ile ilişki kurmak, konuya ait boyutlar açıklamak için önceden ya da araştırma sürecinde yazılır. Buradaki önemli konu nitel araştırmanın döngüsellik ilkesi (aşamalı ve yinelenerek gelişme) kapsamında ele alınabilecek olan “araştırma sürecinde” de kavramsal bilgilerin güncellenip yazılabileceğidir. Bu esneklik araştırma sürecinde araştırmacıyı güçlendiren ve rahatlatan bir durumdur.

Katılımcıların Belirlenmesi

Araştırma sorusu belirlendikten sonra fenomen hakkında fikir verecek katılımcıların popülasyonu ve sayısı belirlenmelidir (Kleiman, 2004, s. 11). Nitel araştırmalarda

çalışma grubunun büyüklüğü, araştırılacak konunun doğası, çalışmanın tasarımı, kapsamı ve verilerin çeşidi göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Çalışılan konu açık, net ise ve bilgi görüşmelerde kolayca elde edilebiliyorsa daha az katılımcı gerektirirken; konu ilgi çekici, anlaşılması zor ise ve katılımcılar konu hakkında konuşurken çekiniyorlarsa daha çok katılımcıya ihtiyaç vardır (Morse, 2000, s. 4-5). Çünkü amaç belirlenen konu odağında deneyimi elde etmektir.

Fenomenolojik araştırmalarda araştırmacının odaklandığı fenomeni ya da araştırılan gerçekliği yaşayan, fenomen ile ilgili deneyimi olan, bu fenomeni dışa vurabilecek veya yansıtabilecek bireylerden ya da gruplardan bilgi toplanmaktadır. Herkes fenomenolojik araştırmacının açık uçlu doğasına uygun değildir. Fenomenolojik araştırmaya katılanlar, yaşadıkları deneyimleri keşfetmeye ilgi duymalı ve kendini adanmalıdır (Wilson, 2015, s. 41; Creswell, 2020, s. 83; Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 71; Yüksel & Yıldırım, 2015, s.9). Bu nedenle fenomenolojik çalışmalarda çalışma grubu amaca yöneliktir ve katılımcılar araştırılan deneyimi yaşadıkları için seçilirler (Baker, Wuest & Stern, 1992, s. 1357). Bu bağlamda fenomenolojik araştırma yapılırken, belirlenen fenomeni deneyimlemiş katılımcılar belirlenmelidir. Bir hastalık konusunda nitel araştırma düşünüyorsanız, mutlaka o hastalığı deneyimleyen katılımcılarla görüşmelisiniz.

Örneğin; Brown vd. (2006)'nin çalışmasında büyük bir orta batı üniversitesi tıp merkezinde karaciğer nakli bekleyen 6 hastayla görüşme yapılmıştır. Çalışmaya 46 ila 63 yaşları arasında değişen beyaz iki kadın ve 4 erkek katılmıştır.

Creswell (2020, s. 157)'e göre fenomenolojik araştırmalarda katılımcı seçim stratejileri oldukça dar aralıktadır. Fenomenoloji için özellikle uygun olan strateji katılımcıların amaçlı seçilmesidir. Fenomenolojik araştırmalar, tek vakalara veya tesadüfi veya kasıtlı olarak seçilmiş katılımcılara uygulanabilir. Katılımcılar, araştırmacının, bir katılımcıdan çalışmayı diğer katılımcılara tavsiye etmesini isteyerek örneği genişletme yöntemini kullandığı *kartopu stratejisi* ya da paylaşılan deneyimleri olan bir katılımcı grubu seçmek için tüm katılımcılar için bazı ortak kriterler belirlediği *ölçüt temelli strateji* ile seçilebilmektedir. Tek vaka çalışmaları, "farklı" durumları aydınlatmak veya bunlara dikkat çekmek için tutarsızlıkları ve sistem hataları gösteren sorunları belirleyebilirken, diğer taraftan küçük bir katılımcı grubu olmadan olumlu çıkarımlar yapmak daha zordur. Birden çok katılımcının olduğu araştırmalarda, birden fazla katılımcıyla odaklar tekrarlamaya başladığında yapılabilecek çıkarım gücü artar. Araştırmacı gerekli veri

gereksinimleri karşılanana kadar katılımcıları ekleyebilmektedir (Kleiman, 2004, s. 11; Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 19; Lester, 1999, s. 1). Bu durum verilerin doyuma ulaşması ile açıklanabilir.

Fenomenolojik araştırmalarda bir kişiden (Dukes, 1984) 325 (Polkinghorne, 1989) kişiye kadar katılımcının yer aldığı çalışmalar vardır (Creswell, 2020, s. 159). Kleiman (2004, s. 11) ve Starks & Trinidad (2007, s. 1375), genellikle bir ile maksimum 10 kişi arasında değişebileceğini önerirlerken; Yıldırım & Şimşek (2016, s. 71) katılımcı sayısının 10'u geçmemesi gerektiğini, Wilson (2015, s. 41) ise katılımcı sayısının üçten bire kadar düşebileceğini ve genellikle 6 ile 20 arasında değiştiğini, ancak katı bir kural olmadığını belirtmiştir.

Görüldüğü gibi literatürde katılımcıların belirlenme sayıları farklılık göstermektedir. Bu durumda probleme ve fenomene dayalı olarak amaçlı olarak belirlenen katılımcılardan alınan bilgilerin doyuma ulaştığı düşünülen katılımcıya kadar görüşmeler devam edilmelidir. Katılımcı sayısında en az ya da en çok değer bulunmamaktadır. Araştırmacı görüşmelerden elde ettiği bilgilerin kendini tekrarladığı zamanda görüşmelerini bitirebilir.

Veri Oluşturma/Toplama Süreci

Nitel araştırmalarda veriler genellikle görüşmeler veya odak grupları aracılığıyla toplanır, ancak çeşitli türlerdeki metinler de kullanılabilir. Her yaklaşım, incelenen fenomeni deneyimlemiş katılımcıların amaçlı olarak seçilmesini içerir. İncelenen kavram veya deneyim, analiz birimidir. Tek bir kişinin yüzlerce veya binlerce kavram üretebileceği düşünüldüğünde, zengin veri kümeleri oluşturmak için büyük örneklerle ihtiyaç duyulmayabilir. İhtiyaç duyulan tam kişi sayısı ve kişi başına görüşme sayısı, çalışmanın amaçlarına ve amacına bağlıdır (Starks & Trinidad, 2007, s. 1375). Creswell (2020, s. 159)'e göre; nitel araştırmada veri formları gözlemler (katılımsız-katılımlı gözlem), görüşmeler (kapalı-açık uçlu), dökümanlar (özel-resmi belgeler) ve görsel-işitsel materyaller (fotoğraflar, mailler, video kayıtları) olmak üzere temelde dört bilgi türü altında toplanmaktadır. Fenomenolojik çalışmalarda ise veri oluşturma genellikle derinlemesine ve çoklu görüşmeler kullanılarak yapılmaktadır. Ayrıca katılımcı gözlemi, eylem araştırması, odak gruplar ve kişisel metinlerin analizi dahil olmak üzere çeşitli yöntemler kullanılabilir. Önemli olan, araştırma konularına odaklanmayı sürdürmek ile araştırmacının gereksiz etkisinden kaçınmak arasında bir denge kurmak için pratikte zaman ve fırsatlarla kısıtlanan minimum yapı ve maksimum

derinliktir. İyi bir ilişki ve empati düzeyinin oluşturulması, özellikle katılımcının güçlü kişisel deneyimlerini araştırırken derin bilgi elde etmek için çok önemlidir (Giorgi, 1997, s. 245; Lester, 1999, s.2). Başarılı bir çalışma için kaliteli veriler çok önemlidir. Ayrıca bir araştırma günlüğü tutmak, dönüşümsel bir yaklaşımı desteklemeye yardımcı olacaktır (Wilson, 2015, s. 42). Görüldüğü gibi fenomenolojik yaklaşımda her bir katılımcıdan derinlemesine bilgi edinmek önemlidir. Bu derin bilgiye ulaşabilmek içinde araştırmacı ve katılımcı arasında empatik ve güvene dayalı ilişki kurulmalıdır. Bu noktada araştırmacının veri elde etmedeki rolü kaçınılmazdır. Araştırmacının iletişim becerisine sahip olması gerekmele birlikte çalıştığı konuya ilişkin sahip olduğu bilgi de katılımcı ile arasında empatik güvene dayalı ilişki kurulmasını kolaylaştıracaktır.

Katılımcılara sorulan sorular ise genellikle açık uçlu, genel ve çalışmanın merkezi fenomeninin anlaşılmasına odaklanan sorulardır. Genel olarak katılımcılara, “Fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadınız?”, “Hangi ortam veya durumlar fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir?” şeklindeki sorular deneyimlerin betimlenmesinde ve katılımcıların yaygın deneyimlerinin anlaşılmasında katkı sağlamaktadır (Creswell, 2020, s. 166). Bu konuda önemli olan belirlenen fenomene katılımcıya ait yönelik çoklu bakış açısını yansıtacak sorular, konular, odaklar belirlenmelidir. Elbette ki her bir odağın katılımcılara yöneltilmesi her bir katılımcının bulunuşluğuna göre değişecektir. Burada önemli olan fenomene yönelik duygu, düşünce, deneyimin derinlemesine, farklı boyutlarda elde edilmesini sağlamaktır.

Örneğin; Brown vd. (2006)'nin çalışmasında, yazarların veri oluşturma süreci şu şekildedir:

*“Katılımcılarla 1 ile 2½ saat arasında **açık uçlu görüşmeler** yapılmıştır. 3 katılımcı ile takip görüşmeleri yapılmıştır. Görüşmeler, katılımcının seçtiği bir yerde gerçekleştirildi. 9 görüşmeden yedisi, Ekim ve Kasım 2004 ayları arasında katılımcıların evinde gerçekleştirildi. Hastanede bir katılımcıyla görüşüldü. Nebraska Üniversitesi Tıp Merkezi (IRB 365-04-EX) aracılığıyla dahili inceleme kurulu onayı aldık. Görüşmeciler (J.B., J.M.) katılımcıların hiçbirleriyle klinik olarak bağlantılı değildir. İlk rızanın alınmasında olduğu gibi, bunu, katılımcıların deneyimlerini paylaşırken rahat hissetmelerini ve bunun değerlendirme sürecinin bir parçası olduğunu düşünerek zorlanmalarını sağlamak için gerçekleştirdik. Görüşmeler, katılımcılardan "benzersiz deneyimlerinizi anlamamıza ve bizimle ortak araştırmacı olmamıza yardımcı olmalarını" istememizle başladı. **Aşağıdaki sorular** görüşme protokolünü*

*temsil eder: Lütfen bana biraz kendinizden bahsedin. Bana ne kadar süredir bekleme listesinde olduğunu söyleyebilir misin? Bir nakil beklemeyle yakından bağlantılı hangi boyutlar, olaylar ve insanlar sizin için öne çıkıyor? Bekleme listesini değiştirmemizden bu yana deneyim nasıl oldu? Seni nasıl etkiledi? Deneyimle hangi değişiklikleri ilişkilendirirsiniz? Son zamanlarda zamanınızın çoğunu düşünerek geçiriyorsunuz? Bekleme listesinde olmak ne tür duygular yarattı? Bekleme listesine girdiğinizden beri zamana bakış açınız değişti mi? Bir nakil için bekleme deneyiminizi temsil eden bir metafor ne olurdu? Bekleme deneyimiyle ilgili olduğunu düşündüğünüz her şeyi paylaştınız mı? **Görüşmeler ses kaydına alındı** ve yazarlar tarafından kelimesi kelimesine transkribe edildi. Veriler, nitel bir yazılım veri analizi programı olan ATLAS.ti'ye yerleştirildi. Katılımcıların isimlerini ve onları nihai araştırma makalesinde doğrudan tanımlayabilecek bilgileri değiştirerek anonimlik sağladık”.*

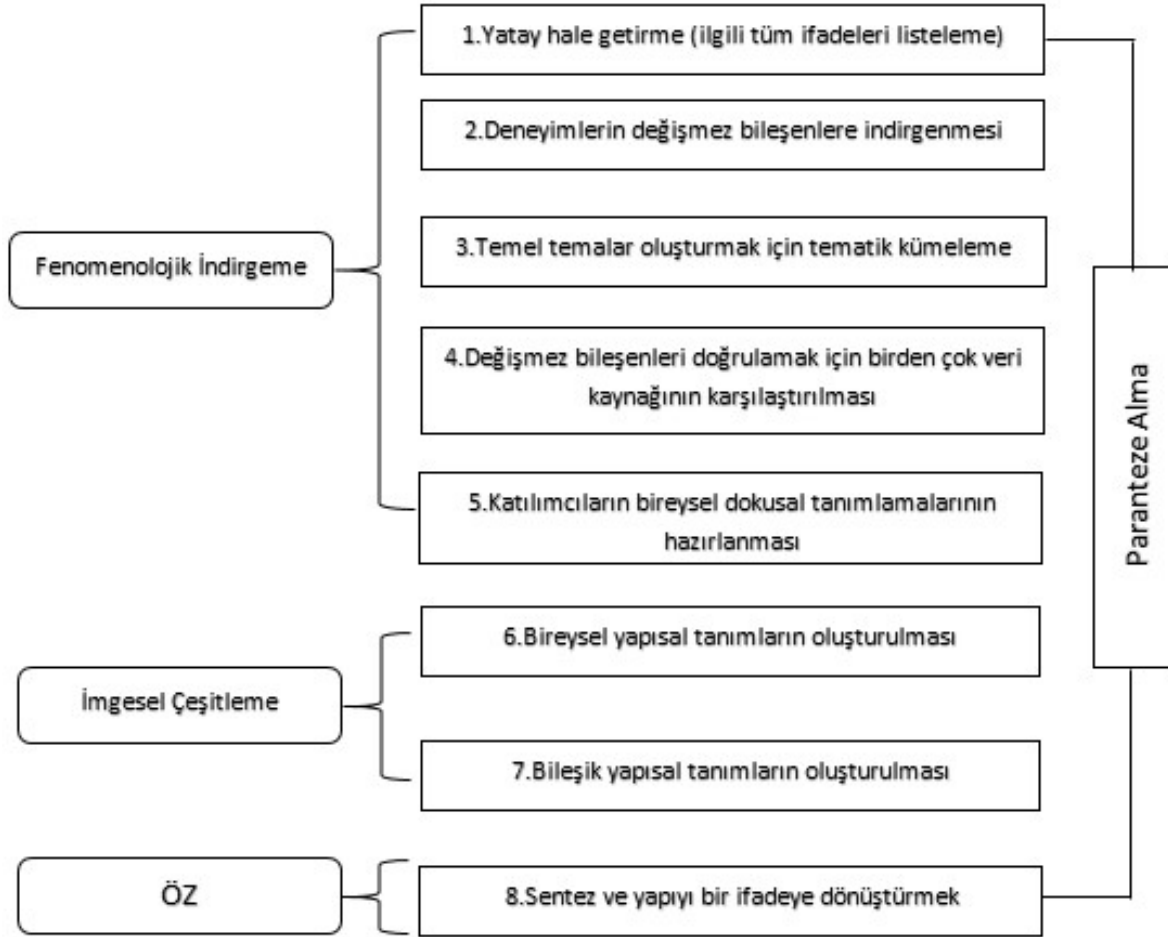
Verilerin Analizi ve Yazımı

Nitel araştırmada veri analizi; analiz için verilerin hazırlanması, verilerin kodlanması, kodların bir araya getirilerek temalara indirgenmesi ve son olarak verinin şekiller, tablolar veya bir tartışma halinde sunulmasını içermektedir. Creswell (2020, s. 182, 195)'e göre söz konusu aşamalar bütün araştırmacıların kullandığı genel bir süreçtir ve nitel araştırmacılar için genel bir şablon oluşturmaktadır. Ancak özellikle fenomenolojide Moustakas (1994) tarafından geliştirilmiş belirli yapılandırılmış analiz yöntemleri vardır.

Fenomenolojik veri analizinin genel aşamaları ise; verilerin hazırlanması (paranteze alma/parantezleme), verilerin fenomenolojik olarak azaltılması (basamaklama ve fenomenolojik redüksiyon/indirgeme), yaratıcı varyasyon (imgesel çeşitleme) ve deneyimin özünü ortaya çıkarma (anlam ve özlerin sentezlenmesi) şeklindedir (Kleiman, 2004, s. 11-15; Groenewald, 2004, s. 49-50; Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 10). Giorgi (1997, s. 250)'ye göre fenomenolojik olarak nitelendirilen bir yöntemin gerçekten fenomenolojik ve bilimsel olması için; araştırmacının fenomenolojik bir perspektif içinde, (1) tanımlayıcı olması (2) fenomenolojik indirgeme içinde olması ve (3) bir tür bireyselleştirilmiş ve değişmez temel anlamları, özgür, yaratıcı varyasyonların yardımıyla keşfetmesi ve aydınlatması gibi teorik tasarım yapıları gerekmektedir. Dolayısıyla fenomenolojik yöntem iç içe geçmiş bu üç adımı içermektedir.

Moustakas (1994), Fenomenolojik Araştırmalar kitabında veri analizi ile ilgili bu genel aşamaları da içeren 8 temel aşamadan bahsetmiştir. Bu aşamalardan ilk beş aşama

fenomenolojik indirgemeyi içermektedir, diğer aşamalar nihai (öz) anlatıma ulaştıracak olan yaratıcı varyasyon aşamalarını içermektedir. Söz konusu bu aşamalar Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Fenomenolojik analiz aşamaları

Kaynak: Yüksel, P. & Yıldırım, S. (2015).

Fenomenolojik analiz, araştırmacının çalışma boyunca önyargıya açıklık getirmeye atıfta bulunan öznelliğini parantez içine almakla başlamaktadır. Bu süreç Epoché³ (Paranteze Alma) olarak tanımlanır ve araştırmacılar tarafından fenomenin tam bir tanımının yazılmasıyla başlar (Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 10). Paranteze alma, araştırmacının fenomenle ilgili kendi kişisel deneyimlerini, fenomene ilişkin geçmiş çağrışımları, anlayışları ve önyargılarını bir kenara bırakmasıdır. Başka bir deyişle, araştırmacının kendi varsayımları, anlamları ve yorumlarının veya teorik kavramlarının

^{3 3} Epoke şeylere olan bakışımızı, yargı ve inanç dolu tavırlarımızı devreden çıkartıp dikkatimizi arındırır ve tüm bu tavırlarımız olmaksızın bu bağlamda ne kaldığını gözlememize iter. Bknz Oğuz, UNAT (2012), Husserl ve Görüngübilimcilik. *Dört Öge*, (1), 11-16.

bilgi verenin / katılımcının eşsiz dünyasına girmesine izin vermemesidir. Bu aşamada araştırmacı fenomene ilişkin kişisel deneyimlerini betimlemeye başlar. Amaç araştırmacının doğrudan katılımcıya odaklanabilmesi için kişisel görüş ve önyargılarının paranteze alınmasıdır (Groenewald, 2004, s. 50; Moustakas, 1994, s. 2).

İlk olarak fenomenle ilgili tüm ifadeler listelenir. Bu aşamada araştırmacı öncelikle tüm verilere bakar, ardından araştırma fenomeni ile ilgisiz olan ifadeleri çıkararak önemli ifadelerin listesini oluşturur. “*Anlam birimlerinin tanımlanması*” olarak ifade edilen bu aşamada araştırılan fenomeni aydınlattığı görülen ifadelerin çıkarılması veya “*izole edilmesi*” açısından verileri açıklamanın kritik bir aşamasıdır. İkinci olarak “*ortak ifadelerin gruplandırılması*” ya da “*anlam birimlerinin kümelenmesi*” olarak adlandırılan bir sonraki aşamada önemli ifadeler alınır ve “*anlam birimleri*” ve “*temalar*” şeklinde gruplandırılarak merkezi temalar belirlenir. Temaların her biri yalnızca bir anlama sahip olmaktadır. Bu aşamada fenomen “*dokusal dil*” ile açıklanır. Daha sonra “*tematik kümeleme*” veya “*grupların temalandırılması*” aşamasında ise, fenomenin “*deneyimin ana temaları*” olarak tanımlanan değişmez bileşenleri kümelenmeli ve tematikleştirilmelidir. Bir sonraki aşamada ise söz konusu değişmez bileşenleri doğrulamak için katılımcıların görüşme gibi belirli bir oluşturma yöntemiyle deneyimlerinden elde edilen temalar, araştırmacı gözlemi, alan notları, odak grup görüşmeleri ve literatür gibi diğer yöntemlerle karşılaştırılır. Katılımcıların fenomen hakkındaki algılarının açıklanmasını ifade eden dokusal tanımların oluşturulması aşamasında ise katılımcıların fenomenle ilgili deneyiminin “ne” olduğu hakkında açıklama yazılır. Buna deneyimle ilgili “ne oldu” sorusunun “dokusal betimlemesi” denilmektedir. Bir sonraki adımda katılımcıların fenomeni deneyim etme şekillerini etkileyen ortam ya da bağlam ile ilgili yapılan betimlemeyi ifade eden ve “*yapısal betimleme*” olarak adlandırılan deneyimin nasıl gerçekleştiğine ilişkin açıklama yazılır. Son olarak dokusal ve yapısal betimlemenin sentezlenmesi ya da deneyimin özü olarak ifade edilen adımda ise her iki betimleme de birleştirilerek fenomenin karma bir betimlemesi yazılır. Araştırmacı, bileşik dokusal ve yapısal tanımlamalarda fenomenin özünü oluşturmak için bireysel anlam birimlerini ortadan kaldırabilir. Araştırmacı, üçüncü şahıs bakış açısıyla grubu bir bütün olarak temsil eden bileşik anlatılar yazmalıdır. Bu adım, bir bütün olarak grup için tüm anlatıların sentezidir. Adımın amacı fenomen deneyiminin özüne ulaşmaktır ve bu adım bir fenomenolojik çalışmanın

sonuçlanan yönünü temsil etmektedir. Katılımcıların fenomene ilişkin “ne” deneyimler yaşadığını ve bu deneyimleri “nasıl” yaşadığını anlatan uzun bir paragraftır (Creswell, 2020, s. 195; Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 12; Moustakas, 1994, s. 6-10; Groenewald, 2004, s. 50-51; Patton, 2018, s. 485-486).

Fenomenolojik çalışmaların raporlanmasında ise Lester (1999, s. 3-4)’a göre üç bölüm kullanmak ve bu bölümlerde önemli hususlara değinmek gerekmektedir. İlk bölüm “analizlerin özeti”dir ve raporun bu bölümü neyin seçileceğine ve nasıl ifade edilip düzenleneceğine karar verirken biraz yorum ve varsayım içerir, ancak asıl rolü açıklamaktan ziyade tanımlamaktır. Raporun ikinci bölümü olan “tartışma” bölümü ise araştırmacının yorumlar ve bağlantılar kurarak, analizleri önceki araştırma veya yorumlarla, kişisel deneyimlerle ve hatta sağduyu fikirleriyle ilişkilendirerek ve geçici teoriler geliştirerek çalışmaya daha fazla "girmesini" sağlamaktadır. Hangi analiz sonuçlarının tartışıldığı ve hangi iddiaların ve varsayımların yapıldığının açık olması koşuluyla, bilgiye dayalı sentez ve teori oluşturma buraya dahil edilebilmektedir. Son olarak sorunlar ve çıkarımlar bölümü ise ne yapıldığının açıklığa kavuşturulması koşuluyla, tartışma yoluyla geliştirilen fikirlerle yaratıcı olma fırsatı sunmaktadır.

Örneğin; veri analizi ve raporlanmasında Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada da Moustakas (1994) tarafından tanımlanan fenomenoloji aşamaları takip edilmiştir. Yazarlar veri analizi ve raporlaması sürecini şu şekilde anlatmışlardır:

“Moustakas (1994) tarafından tanımlanan fenomenoloji prosedürlerini takip ettik. İlk olarak, genel anlayış için transkriptleri okuduk ve deneyimle ilgili her ifadeyi listeledik. Bu, doğrudan deneyimle ilgili 146 önemli ifadeden oluşan bir liste ile sonuçlandı. Ardından, örtüşen önemli ifadeleri sınırlandırarak değişmez bileşenleri bulduk. Ardından, katılımcıların önemli ifadelerinden anlam oluşturma süreci olan değişmez yapılardan anlam birimleri yarattık. Tablo 1’de, değişmez yapıların örneklerini ve karşılık gelen anlam birimlerini gösterdik. Analizin bu ilk adımlarındaki amacımız orijinal anlamı bozmak değil, kelimesi kelimesine ifadeler üzerinde düşünerek anlamı ayırt etmektir. Ardından, anlam birimlerinden temaları kümeledik ve oluşturduk. Temaları, temel veya tesadüfi doğaları için, özgür imgesel varyasyon süreciyle doğruladık ve soruyu sorduk: Bu temayı hayali olarak silersek veya değiştirirsek fenomen hala aynı mı?. Bu işlemle bir tema (sosyal destek) silindi. Tablo 2’de, sekiz temadan üçünün ve türetildikleri anlam birimlerinin örneklerini gösteriyoruz. Daha sonra fenomenin bileşik bir dokusal ve yapısal tanımını oluşturduk. Son olarak, bir

bütün olarak grubu temsil eden deneyimin özünün bileşik bir tanımını geliştirdik. Analizimizin geçerliliğini göstermek için üç doğrulama yöntemi kullanıldı. Bu stratejiler, nitel araştırmada kullanılan yaygın doğrulama yöntemlerini yansıtır. İlk olarak, kapsamlı bir literatür araştırması yaparak, fenomenolojik yöntemi yakından takip ederek, fenomenle ilgili deneyimlerimizi parantez içine alarak, olumsuz vakaları belirleyerek ve alan notları tutarak doğrulamayı başardık. İkinci olarak, son ürünün doğruluğunu kontrol etmek için katılımcılardan ikisine geri götürüldüğü üye kontrolünü kullandık. Son olarak, Nebraska Üniversitesi Kalitatif ve Karma Yöntem Araştırma Ofisi'ndeki meslektaşlar tüm sürecin meslektaş değerlendirmesini yaptı. Sürecin her aşaması bu incelemeyle eleştirildi.”

Fenomenolojik bir çalışmanın tüm aşamalarına örnek teşkil eden Brown vd. (2006)'nin çalışmasına bakıldığında yazarlar fenomenolojik bir araştırmanın birçok yönünü göstermişlerdir.

- Araştırmacılar, bir konu ve temel bir araştırma alanı oluşturulduktan sonra *literatürdeki boşluk ya da eksikliğe* ilişkin problemi belirleyerek probleme ilişkin literatürü incelemişlerdir.
- Yazarlar *felsefi* kökenleri olan fenomenolojiye ve felsefi tartışmalardan kısaca bahsetmişlerdir (bkz. “Fenomenolojik Yaklaşım” başlığı altında (Brown vd., 2006, s. 122).
- Bir *fenomen*- karaciğer nakli için bekleyen hastaların deneyimleri- inceleyen bir araştırma yapılmıştır.
- Mutlaka *o hastalığı deneyimleyen*- büyük bir orta batı üniversitesi tıp merkezinde karaciğer nakli bekleyen 6 hastayla görüşmeler yapılarak veri oluşturma süreci gerçekleştirilmiştir.
- *Veri analizi* işlemlerinde; önemli ifadelerin, anlamların, temaların ve fenomenin özüne ilişkin detaylı açıklamaların sistematik kullanımını Moustakas (1994) tarafından tavsiye edilen aşamaları takip ederek gerçekleştirmişlerdir.
- Yazarlar *bulgular ve tartışma* kısmında; önemli ifadeler ve anlam birimlerinden bir dizi tema, yapısal ve dokusal bir açıklamalarla ve hayali çeşitliliği kullanarak, deneyimin dokusal tanımını, yani bir karaciğer için beklemenin nasıl yaşandığını oluşturmuşlardır.
- Araştırma, 6 hastanın *deneyimlerinin özünün açıklanması* ve karaciğer nakli bekleme deneyimini yaşadıkları sürecin açıklanmasıyla bitmiştir.

Geçerlik, Güvenirlilik ve Etik

Nitel araştırmaların belirli düzeyde geçerliği ve güvenilirliğinin belirlenmesi araştırmacının inandırıcılığını ve kabul görme derecesini etkilemektedir. Nicel araştırmaların geçerliği ve güvenilirliği için farklı ölçme yöntemleri bulunmasına rağmen nitel araştırmalarda kesin bir geçerlik ve güvenilirlik tespiti yapmak mümkün olmamaktadır (Baltacı, 2019, s. 380). Ancak doğru bilgiye ulaşma konusunda gereken önlemlerin alınması (geçerlik) ve araştırma sürecinin ve verilerinin açık ve ayrıntılı bir şekilde yani bir başka araştırmacının değerlendirmesine imkân verecek şekilde tanımlanması (güvenirlilik), nitel araştırmacının karşılaşması gereken önemli beklentilerdir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 284-285). Brantlinger, Jimenez, Klingner, Pugach & Richardson (2005, s. 200-201) ve Creswell (2020, s. 252-256)'e göre söz konusu bu beklentiler ve nitel araştırmacının güvenilirlik ve geçerliğine ilişkin ölçütler;

- Üçgenleme (veri, teori, yöntem ve araştırmacılarda);
- Olumsuz veya tutarsız vaka analizi/olumlu ya da olumsuz örneklere yer verme;
- Araştırmacı refleksivitesi/araştırmacının rolünü açık bir şekilde belirleyerek ifade etmesi;
- Katılımcıların kontrolü/ katılımcıların görüşme transkripsiyonlarının veya gözlem alanı notlarının doğruluğunu (veya yanlışlığını) gözden geçirme ve onaylama;
- İşbirlikçi çalışma/ analiz ve yorumların kendine özgü ve / veya önyargılı olmamasını sağlamak için bir araştırmacının tasarlanmasında veya sonuçlar hakkında mutabık kalınan birden fazla araştırmacıyı dahil etme;
- Dış denetçiler;
- Veri kaynaklarından doğrudan alıntılar yapma;
- Uzun süreli saha etkileşimi/katılımcıları gözlemlemek, güvenilir ve onaylanabilir sonuçlar için sahada yeterli zaman harcadığını belgelemek;
- Derinlemesine veri oluşturma;
- Verileri ayrıntılı betimleme;
- Verileri saklama;
- Transfer edilebilirliği sağlamak için araştırmacının raporda şeffaf, adil ve sistematik olmasıdır.

Fenomenolojik bir çalışma da nitel araştırmacının doğası gereği kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymamakla birlikte bir fenomenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı

olacak sonuçlar, örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 72). Dolayısıyla fenomenolojik araştırmada analizler, ayrıntılı bilgi sağlama, örnek stratejileri seçme, araştırmacının tarafsızlığını sağlama ve araştırmacıların varsayımlardan kaçınma gibi nedenlerle genişletilebilir.

Ayrıca geçerlilik açısından araştırmacılar; çalışma boyunca kişisel yargılardan kaçınmak adına paranteze alma, varsayımlardan her zaman kaçınılamayacağından katılımcı kontrolleri, araştırmacıların anladıklarını doğrulamak adına katılımcılara görüşme deşifrelerinin sorulması, ikinci bir araştırmacının yardımıyla verileri üçgenleme (veri, teori, yöntem ve araştırmacılarda), araştırmacıların önyargılarının nasıl değiştiğini görebilmeleri için verileri analiz etmeden önce fenomen hakkındaki önyargılarını ve inançlarını tanımlayarak öznellik beyanında bulunmaları ve verilerin daha ileri düzeyde doğrulanması ve okuyucuların verilerin nasıl yorumlandığını anlamasını sağlamak için katılımcıların arka plan bilgilerini ve çalışmanın ayrıntılı açıklamasını sunma gibi hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir (Baker vd, 1992, s. 1358-1359; Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 14).

Dikkat edilecek bir diğer husus ise araştırma etiğidir. Araştırma etiği; insanlarla ilgili olan araştırmalarda özellikle araştırmacı tarafından insanların özerkliğine saygı duyma, mahremiyetini koruma ve zarar vermekten kaçınma gibi hakların ve çıkarların korunmasıdır (Hammersley & Traianou, 2017, s.2, 6,10). Yıldırım & Şimşek (2016, s. 107-108)' e göre bugün evrensel olarak kabul gören ve araştırma gündeme geldiğinde dünyanın her tarafında hızla uygulamaya konulan temel etik ilkeler; kabul ve onay, gizlilik, özel hayata saygı ve zarar vermeme, aldatmama/yanıltmama ve verilere sadık kalmadır.

Araştırma etiği konusunda nitel bir araştırmacı araştırma yaklaşımının türünü dikkate almaksızın, sahada veri oluşturma ve analiz sürecinde ya da nitel raporların paylaşımında birçok etik sorunla karşılaşmaktadır. Söz konusu sorunlar, yanıltıcı ve gizli faaliyetler, katılımcıların gizliliği ve özellikle bir fenomenoloji çalışmasında görüşme anında kişisel deneyimlerini katılımcılarla paylaşıp paylaşmamasıdır (Creswell, 2020, s. 176). Araştırmacı bu sorunları ortadan kaldırmak için takma isimler vererek katılımcıların gizliliğini sağlamalıdır. Etik ilkeler çerçevesinde verileri oluşturmak için gerekli etik kurul ve kurumsal izinlerini almalıdır. Katılımcıları araştırmanın gizliliği gibi konularda bilgilendirerek onlardan araştırmaya gönüllü

katıldıklarını beyan ettikleri bilgilendirilmiş onam formları alma gibi hususlara dikkat etmelidir.

Bu bağlamda araştırmacının rolü hem nitel araştırmanın genelinde hem de fenomenolojik yaklaşım için önemlidir.

Araştırmacının Katılımcı Rolü

Nitel araştırmada analiz doğası gereği öznedir, çünkü araştırmacının rolü ise bizzat kendisi anahtar veri toplama aracıdır. Ayrıca araştırma konusu ile ilgili vakit geçiren, alanda olan biteni yaşayan, katılımcılarla birebir ilişki kuran ve verileri kodlayan, kategorilere ayıran, bağlamdan arındıran ve yeniden bağlamsallaştırma ile ilgili tüm uygulamaları yapan kişi olması bakımından araştırmacının rolü büyük önem taşımaktadır. Bunlara ek olarak her yaklaşımın, analitik süreci izlemek, belgelemek ve değerlendirmek için kendi teknikleri vardır ve bu durumda araştırmacının titizliği ve güvenilirliği sağlama rolü önemlidir. Araştırmacı kendini verilere kaptırsa bile, kendi bakış açısının, önceden var olan düşünce ve inançlarının farkında olmalıdır. Bu nedenle araştırmacının, araştırmadaki katılımcı rolü yazım sırasında açıkça belirtilmelidir (Kuzu, 2013, s. 34; Uzuner, 1999, s. 177-178; Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 44; Starks & Trinidad, 2007, s. 1376). Nitel araştırmada, araştırmacının bir diğer önemli rolü ise, kavramlar ile kavramlar arası ilişkilerin benzer alanlarda çalışan araştırmacıların deneyimleri ile karşılaştırmasıdır. Diğer araştırmacıların öneri ve görüşlerini almak, araştırmacının önyargılardan mümkün olduğunca uzaklaşmasını sağlar. Ayrıca araştırmacıya artan bir teoriksel duyarlılık ve yeni bir içgörü kazandırır (Corbin ve Strauss, 1990'den akt. Kocabıyık, 2016, s.61-62).

Fenomenolojik çalışmalarda ise araştırmacılar, katılımcıların düşüncelerine açık fikirli bir şekilde katılma amacı ile önceden var olan bilgi ve varsayımlarını tanıyıp bir kenara koydukları (ancak terk etmedikleri) “parantezleme” sürecine girerler. Ayrıca uygulamalar arasında meslektaşlarına ve akıl hocalarına danışır. Bu uzman görüşleri ile verilerle daha derinlemesine etkileşime geçtikçe düşüncelerinin ve fikirlerinin nasıl geliştiğinin farkında olurlar. Bu farkındalığın sağlanması da araştırmacının analiz boyunca kendisi için tuttuğu notlar ile gerçekleşir. Bu şekilde araştırmacı verilerin ne anlama geldiğini, birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu şekillendirdiğini anlamasına yardımcı olacak bir araç yaratmış olur. Bu şekilde araştırmacı düşüncelerini ve tepkilerini belgeleyerek denetimi sağlar (Starks & Trinidad, 2007, s. 1376).

Fenomenolojide araştırmacılar elde edilen veri üzerinde çalışırken dürüst olmalı, kendi bakış açısının farkında olarak, daha önceki düşünce, inanç ve önyargılarından uzaklaşmaladırlar. Fenomenolojik çalışmada, tecrübe edilmiş fenomenin özünün doğru bir şekilde yansıtılması oldukça önemlidir. Bu nedenle araştırmacı, bilgi veren kişiye döner ve bu kişilerin deneyimlemiş oldukları fenomenleri yansıtır. Bu şekilde araştırmacının incelemiş olduğu fenomenin özü doğru bir şekilde yansıtılmış olur (Kleiman, 2004, s. 18; Kocabıyık, 2016, s. 62).

Bu bağlamda araştırmacının odak nokta olduğu nitel ve fenomenolojik araştırma yapan araştırmacı öncelikle kendi önyargı ve varsayımlarının farkında olmalıdır. Verilerini oluştururken kendi varsayımlarından sıyrılarak (paranteze alarak) verilerini oluşturmalı ve ilk analizini yapmalıdır. Geçerlik ve güvenirlik odaklarını sağlama açısından uzman görüşü alırlar ve iç denetim aracı oluşturarak kendisine notlar tutabilirler. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi araştırma sürecinin başından sonuna kadar tüm sürecinde araştırmacı etkileşimin içinde yer alan kişidir.

SONUÇ

Farklı veri oluşturma yöntemlerinin deneyimlerin biricikliğinden yola çıkarak anlamlandırmaya çalışan nitel araştırma yöntemi, araştırılan problemi doğal ortamında bütüncül şekilde gerçekleştirilir. Deneyimlerinin öznelliğini ve anlamını ön plana çıkarak fenomenolojik yaklaşım da dert edinilen bir fenomene yönelik insanların duygu, düşünce, bakış açılarını anlamlandırma çabasıdır. Bu anlamlandırma bası da nitel araştırma süreci içerisine dahil olarak kendine özgü özellikleri de bulunmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşım insan deneyimini çok boyutlu olarak anlama amacı güder. Olguları açıklar, anlayışların temel anlamlarını ve özünü betimler. Bu amaçları gerçekleştirmek içinde araştırma sürecinde kendine özgü özellikleri barındırır. Burada ilk dikkat edilmesi gereken husus, dert edinilen problemin fenomenolojik yaklaşım ile ele alınıp alınamayacağıdır. Fenomenolojik yaklaşımda problem bir kişi ya da grubun fenomene ilişkin deneyimi, deneyimin anlamı ve özünün bilinme ihtiyacıdır. Ayrıca fenomenolojik yaklaşıma sahip bir araştırma yapıyorsa amaç cümlesinin içinde öncelikle fenomene ilişkin kısa bir tanım yapılmalı ve mutlaka “betimlemek”, “yüklenmiş anlam”, “deneyimler” ve “z” kavramlarının yer alması gerekmektedir.

Araştırmada amaca yönelik katılımcıların belirlenmesi, derinlemesine inceleme ve doyuma ulaşmak gerekmektedir. Mutlaka belirlenen fenomeni deneyimlemiş kişilerden oluşmalıdır. Öncelikle derinlemesine ve çoklu görüşme yöntemleri fenomenolojik yaklaşımın öncül veri oluşturma teknikleri arasında yer alır. Ayrıca diğer veri oluşturma teknikleri de kullanılabilir. Veri oluşturma sürecinde çok boyutlu olarak fenomene odaklanılmalıdır. Verilerin analizi aşamaları da paranteze alma, basamaklama ve fenomenolojik indirgeme, imgesel çeşitleme ve anlam ve özlerin sentezlenmesi yer almaktadır. Fenomenolojik araştırmalar raporlanırken de önce amacın tanımlama olduğu analizlerin özeti verilmeli, sonrasında yorum ve bağlantı kurma amacı ile tartışma yapılması; ayrıca çıkarımlar yapılması gerekmektedir.

Bunlarla birlikte her araştırma da olduğu gibi, geçerlik, güvenirlik ve etik konularına hassasiyet gösterilmeli, araştırmacının bulunduğu yer gözden kaçırılmamalıdır. Araştırmacının rolü hem nitel araştırmada hem de fenomenolojik araştırmada odak noktası olduğu unutulmamalıdır.

Her ne kadar yapılan araştırmalarda kullanılan yaklaşım fenomenolojik olarak atfedilse de karakteristik özellikleri içerisinde barındırmamaktadır. Bazen yaklaşımlar arası benzer özellikler kafa karıştırıcı olabilmektedir. Bu noktada hem bu kafa karışıklığını önlemek, hem de nitel araştırma yapmak isteyen kişilere yol göstermek başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu nedenle nitel araştırma süreci ile birlikte fenomenolojik yaklaşımın içeriği ve sürecine ilişkin bir kılavuz niteliğinde bilgiler derlenmiştir. Bu amaçla, çalışmada nitel araştırmalarda ve fenomenolojik çalışmalarda fenomenolojinin tanımı ve temel özellikleri, neden ve ne zaman kullanıldığı ve amaçlarından bahsedilmiştir. Ayrıca nitel bir çalışmaya başlayan bir araştırmacının araştırma problemini belirlemesi ve araştırma probleminin fenomenolojik yaklaşıma uygun olması durumunda fenomenolojik bir araştırma tasarlamasına ilişkin aşamaların yanı sıra verilerin toplanması, analizi ve fenomenolojik araştırma metodolojisinin temel aşamaları ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Son olarak, nitel araştırma kapsamında kullanılan fenomenolojik yaklaşım gibi diğer yaklaşımlarında bu şekilde detaylı içeriklerinin alanyazına kazandırılması, yazılan araştırmaların her yöntemin kendi karakteristik özelliklerine göre kaleme alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Baker, C., Wuest, J. & Stern, P.N. (1992). Method Slurring: The Grounded Theory/ Phenomenology Example. *Journal of Advanced Nursing*, 17(11), 1355-1360. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.1992.tb01859.x>
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Brantlinger, E., Jimenez, R., Klingner, J., Marleen, P. & Virginia, R. (2005). Qualitative Studies in Special Education. *Exceptional Children*, 71(2), 195-207. <https://doi.org/10.1177/001440290507100205>
- Brown, J., Sorrell, J.H., McClaren, J. & Creswell, J. W. (2006). Waiting for a Liver Transplant. *Qualitative Health Research*, 16 (1), 119-136. DOI: 10.1177/1049732305284011.
- Corbin, J. & Strauss, A. (1990). Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-21. <https://doi.org/10.1007/BF00988593>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (3. Baskıdan Çeviri). Çeviri Editörleri: M. Bütün ve SB Demir). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev. Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dukes, S. (1984). Phenomenological Methodology in Die Human Sciences. *Journal of Religion And Health*, 23(3), 197-203.
- Giorgi, A. (1997). The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 235-260. <https://doi.org/10.1163/156916297X00103>
- Groenewald, T. (2004). A Phenomenological Research Design Illustrated, *International Journal of Qualitative Methods*, 3(1), 42-55. <https://doi.org/10.1177/160940690400300104>

- Hammersley, M. & Traianou, A. (2017). *Nitel Araştırmalarda Etik: İhtilafı Konular ve Bağlam* (Çev. S. Balcı & B. Ahi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Unat, O. (2012). Husserl ve Görüngübilimcilik. *Dört Öge*, (1), 11-16.
- Kleiman, S. (2004). Phenomenology: To Wonder and Search for Meanings. *Nurse Researcher*, 11(4), 7-19. <https://doi.org/10.7748/nr2004.07.11.4.7.c6211>.
- Knaack, P. (1984). Phenomenological Research. *Western Journal of Nursing Research*, 6(1), 107-114. <https://doi.org/10.1177/019394598400600108>.
- Kocabıyık, O. (2016). Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/200424>
- Kuzu, A. (2013). Araştırmaların Planlanması. A. A. Kurt (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 19-45). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Lester, S. (1999). An introduction to phenomenological research. Taunton UK: Stan Lester Developments.
- Miller, S. (2003). Analysis of Phenomenological Data Generated with Children as Research Participants. *Nurse Researcher*, 10(4), 68-82, <https://doi.org/10.7748/nr2003.07.10.4.68.c5908>
- Morse, J. M. (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10(1), 3-5. <https://doi.org/10.1177/104973200129118183>
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Norlyk, A. & Harder, I. (2010). What Makes a Phenomenological Study Phenomenological? An Analysis of Peer-Reviewed Empirical Nursing Studies, *Qualitative Health Research*, 20(3), 420-431, <https://doi.org/10.1177/1049732309357435>
- Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de apaçıklık (Evidenz) problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 45,1, 27-55.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, (Çeviri Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>
- Starks, H., & Trinidad, S. B. (2007). Choose Your Method: A Comparison of Phenomenology, Discourse Analysis, and Grounded Theory. *Qualitative Health Research*, 17(10), 1372-1380. <https://doi.org/10.1177/1049732307307031>
- Uzuner, Y. (1999). Niteliksel Araştırma Yaklaşımı. A. A. Bir (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri İçinde* (ss.175-190). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Van Manen, M. (2007). Phenomenology of practice. *Phenomenology & Practice*, 1(1), 11-30. <https://doi.org/10.29173/pandpr19803>
- Van Manen, M. (1990). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. London: Althouse Press
- Wilson, A. (2015). A guide to phenomenological research. *Nursing Standard*, 29(34), 38-43. <https://doi.org/10.7748/ns.29.34.38.e8821>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. & Şahin, T. (2016). Eğitim Fakültelerindeki Araştırma Görevlilerinin Mesleki Deneyimlerinin İncelenmesi: Araştırma Görevlisi Olmanın Anlamına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44, 143-168. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.286491>
- Yüksel, P. & Yıldırım, S. (2015). Theoretical Frameworks, Methods, and Procedures for Conducting Phenomenological Studies in Educational Settings. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(1), 1-20. <https://doi.org/10.17569/tojqi.59813>